

УДК 811.161.2'25'255.4-112:008(477) (091):159.923 Г. Кочур

**КОЧУРОЗНАВСТВО: ВИТОКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ**  
**До сторіччя від дня народження Майстра**

**Роксолана Зорівчак**

*Львівський національний університет імені Івана Франка*

Григорій Порфирівич Кочур (1908-1994) – знакова постать в історії української культури ХХ сторіччя. Всебічне вивчення його діяльності як перекладача, як перекладознавця, як культуролога заслуговує на окрему галузь філологічної науки – Кочурознавство. Зроблено спробу обґрунтувати суть Кочурознавства та накреслити найневідкладніші завдання пошукової роботи у цій галузі.

*Ключові слова:* літературно-художній переклад, історія українського перекладу, особистість перекладача

*Я не умру: єства мого частина  
Переживе мене, і від людських сердець  
Прийматиму хвалу...  
Горації "Пам'ятник" (пер. М. Зеров)*

Г. Кочур – один із найяскравіших талантів сучасного українського письменства, людина Франкового взірця, легендарної пам'яті, всеосяжний культуролог, гуманітарій, поет, перекладач, історик і теоретик українського художнього перекладу, інтелігент найвищої історичної проби, неймовірної загальної і філологічної культури, творець з унікальним естетичним відчуттям, із сакральним сприйняттям рідної мови та історичної пам'яті як оберегів народу. Він зробив настільки потужний, велегранний внесок до світової культури, що його доробок заслужив на окрему галузь філологічних пошуків – Кочурознавство. Нема тих струн, яких би не торкала рука Майстра – “повноважного представника світової культури в культурі українській” (М. Коцюбинська). Але передусім він був Українцем з великої літери, Громадянином, який навіть у найчорніші часи жив за Кодексом Честі, тобто жив і працював заради своєї нації, а, отже, на користь усього людства.

Життя Г. Кочура було тернистим, як і доля української нації та її літератури. Усього спізнав він ущерб – і замовчувань, і принижень, і тюрем, і концентраційного табору, коли, за його власними поетичними словами, довелося “Крізь біль, крізь бруд, крізь тундру пронести // Свого мистецтва полум'я високе” [10, с. 24]. Упродовж довголітньої творчої діяльності, у вкрай несприятливих умовах, він зробив дуже багато. Феноменальний ерудит, знавець багатьох іноземних мов, Майстер опанував Рідне Слово до найпотемніших глибин, працював над ним ревно, самовіддано, самозречено й повсякчас.

Г. Кочур увійшов в українську культуру найперше як перекладач і мислитель. Літературу він сприймав як головну духовну опору в боротьбі нації за

самозбереження. Майстер вимріявав величезну споруду – відбудову світової літератури на рідному ґрунті і, як М. Драгоманів, І. Франко та М. Зеров, уважав саме цю споруду одним із засобів здобути інтелектуальну волю для своєї нації. Побудові цієї споруди присвятив себе повністю.

2000 р., уже, на жаль, без Григорія Порфирівича, виходить найповніша збірка його перекладів “Третє відлуння”. Ця непересічної літературної ваги книга засвідчує, що її автор подарував українській перекладній літературі “здоровий корм духовий” (вислів І. Франка [18, т. 13, с. 121] – поезії понад 130 авторів, перекладені з 28 мов, які репрезентують 33 національні літератури. Вона обіймає значний часовий період (двадцять сім століть, починаючи з давньогрецького поета Архілоха, VII-VI ст. до н.е.) та географічний простір – Європу, Північну та Південну Америку, Азію. Як слушно писав М. Москаленко, це унікальна в українській літературі енциклопедія поетичних стилів, у якій багатоголосою світової поезії відтворене адекватним розмаїттям звукових багатств та художніх засобів української мови [13, с. 1272]. Усе це охопила своїм генієм одна людина з енциклопедичними знаннями, блискучою перекладацькою інтуїцією та винятковим працелюбством. Неабияку роль відіграла також перекладацька винахідливість та досконала віршова техніка.

Літературний подвиг Г. Кочура можна порівняти з подвигом І. Франка, який перекладав рідною мовою художнє слово тридцяти п’яти народів, а українського народу – німецькою і польською та подарував українській перекладній літературі твори 125 письменників та численні зразки народного епосу й народної поезії двадцяти народів. Античних авторів перекладав найбільше – 75. А були ще численні наукові та науково-популярні переклади.

Іноді лунають у нас голоси, що доречно перекладати лише сучасну поезію, а не твори, що давно стали хрестоматійними у себе на батьківщині. Такі закиди не нові. Ще І. Франка звинувачували в тому, що він у своїй перекладацькій практиці звертається до надто сивої давнини. Та великий митець був переконаний, що справжнє мистецтво не старіє: “Думаю, що не в тім річ, з якої бочки бере поет напій, що подає своєму народові, а в тім, який напій він подає йому, чи чисте покріплює вино, чи наркотик на приспання. Я наркотиками не шинкую”, – писав він у “Передмові до збірки “Поєми” 1899 року) [18, т. 5, с. 8].

Переклади Г. Кочура читати нелегко. Для цього потрібні розум, енергія, праця, певні філологічні знання, певний інтелектуальний рівень. Коли ж читач опанує їхню глибину, то розкошує, зачаровується ними. Г. Кочур залишив нам такі зразки перекладацького мистецтва, з якими нелегко й зрівнятися. Творча індивідуальність Г. Кочура ніколи не тяжіє над поезією, яку він перекладає: глибинне знання світової культури, філологічна компетентність та повага, з якою він ставиться до автора, творять це чарівне, дивне перевтілення.

Очевидно, це не значить, що переклади Г. Кочура – абсолютний еталон, і удосконалення цих шедеврів – неможливе. Має слушність С. Гординський, який у розвідці про українські переклади французької поезії наголошує, що, при всіх позитивних рисах Кочурового перекладу “Осінньої пісні” (мабуть, найславетнішої поезії П. Верлена), перекладач не врахував, що оточенням, у якому виник Верленів шедевр, була паризька вулиця. У вірші на це є натяки: поет чує гру скрипок, дзвін годинника на вежі, можна навіть здогадуватися, що час був пізній, бо вулиця була безлюдна. В уяві виринає образ поета, який блукає містом і якого жене лихий вітер, наче мертве листя, що покриває вулиці. Але цього “міського клімату” в перекладі Г. Кочура немає [1, с. 425–427]. Має рацію також О. Зуєвський, який стверджує, що Г. Кочур значно поміняв у своєму перекладі тональність вірша символіста П. Валері “La fileuse” (“Пряля”) [23, 402–403].

Після передчасної смерті М. Рильського (1964), у дуже важкий для нашої культури час, коли лютувала цензура, Г. Кочур став, по суті, керманічем школи українського художнього перекладу, центру морального опору тоталітаризмові. Попри планове замовчування та переслідування протягом декількох десятиріч, він був причетний до кожної серйознішої ініціативи в галузі художнього перекладу в Україні. Подібно спершу до свого вчителя М. Зерова, а далі – побратима М. Рильського, він доклав неймовірних зусиль (“поза межами можливого”, сказав би І. Франко) як практик і теоретик перекладу, як вихователь перекладачів та перекладознавців, щоб гідно впроваджувати перекладну літературу до національної культури. І це в час, коли, згідно з офіційною ідеологією тоталітаризму, нашу мову та літературу обмежували “домашнім ужитком”, а масовий читач бездумно зараховував світову класику до російськомовної літератури. І ось у таких умовах, коли перекладачі діаспори були позбавлені рідномовної стихії, мовотворчого оточення, а в Україні до політичних цькувань долучалася майже цілковита відсутність літератури, зокрема лексикографічних та довідкових джерел, українські перекладачі вивели рідну мову на неозорий простір світового письменства, підносячи тим самим її авторитет. Склалася парадоксальна ситуація, коли джерело живлення літературної мови значною мірою перенеслося з оригінальної літератури на перекладну. “І хто знає, наскільки важче пережила б українська література десятиріччя по “відлизі”, якби її не підживлював – невидимо, та все ж незмінно – художній переклад такого рівня й такого самозречення?” – ставить слушне риторичне запитання проф. М. Новикова [14, с. 6]. Я особисто вважаю дуже добрими посібниками для удосконалення та ушляхетнення власного мовлення перекладні антології Г. Кочура “Відлуння”, “Друге відлуння” і “Третє відлуння”, збірку М. Лукаша “Від Боккаччо до Аполлінера”, повного українського Горация у перекладі А. Содомори, у його ж перекладі Овідієві “Любовні елегії” та “Скорботні елегії”, Гомерові “Одіссею” та “Іліаду” у перекладі Бориса Тена, “Фауста” Гете у перекладі М. Лукаша та в його ж перекладі (з допрацюванням А. Перепаді) Сервантесового “Дон Кіхота”, “Світовий сонет” Д. Павличка, “Гаргантюа та Пантагрюель” Ф. Рабле у перекладі зі старофранцузької мови А. Перепаді (колись М. Лукаш мріяв перекласти цей твір [12, с. 22], навіть переклав віршоване звернення письменника до читача) та інші шедеври перекладної літератури.

А ще був Григорій Кочур Учителем у найглибшому, найсвятішому розумінні цього великого Слова. Як Учитель увійшов у життя численних своїх учнів, щоб залишитися там назавжди. Для багатьох був тактовним, неперевершеним учителем на нелегкій дорозі до українства, до самих себе, до своїх джерел, до своїх святинь, до своєї нації. Навчав усіх, хто хотів, прагнув учитися, дарма, що доля – химерна доля! – подарувала йому якийсь неповний десяток літ на педагогічну діяльність. Однак в його, сказати б, “ірпінському університеті” – вільній академії українського художнього перекладу – здобуло вишкіл чимало серйозних українських перекладачів та перекладознавців. Сюди часто приїжджали дослідники з інших республік, проривалися інколи з-за кордону.

Терпеливо, не шкодуючи часу, Г. Кочур допомагав початківцям підніматися крутими стежинами науки. Застерігав, що перекладознавча стаття – не реєстр перекладацьких курйозів, а глибокий філологічний аналіз із розкриттям своєрідностей у сприйманні світу, характерних для носіїв різних мов і культур; нагадував, що перекладач мусить якнайчутливіше дослухатися до першотвору, мати витончений смак і зірке око; учив позбуватися панегіричного тону, уникати кучерявих висловів – тієї зайвої красивості; уважно стежити за власною мовою; завжди пам’ятати, що поезія – це мистецтво слова, і слово в перекладі повинно бути мистецьким; що до власних перекладів треба ставитися критично й учитися самому

відчувати, де переклад, так би мовити, недотягує. Радив частіше заглядати до словників, наголошував, що словник можна читати як захопливу книжку, що художня література – це мислення в образах, що мова повинна бути не доповненням до життя, а самим життям, що її можливості безмежні.

Внесок Григорія Кочура до історії українського художнього перекладу як високопрофесійного аналітика літературного, зокрема перекладацького процесу, – дуже вагомий. При цьому слід урахувати, що дослідча робота в галузі історії українського художнього перекладу проводилася в минулому досить повільно. Значними здобутками останнього часу є друковані у “Всесвіті” “Нариси з історії українського перекладу” М. Москаленка та монографія відомого науковця і перекладача М. Стріхи – учня і послідовника Григорія Порфіровича – “Український художній переклад: між літературою і націєтворенням” [17].

У 1998 р. за редакцією відомого британського перекладознавця М. Бейкер, вийшла в світ солідна “Енциклопедія перекладознавства” [21], перевидана уже двічі (2000 і 2001), на жаль, без будь-яких змін чи доповнень. Це видання ще раз засвідчило, що навіть у світовому масштабі історія художнього перекладу тільки формується як самостійна наука. Перша частина енциклопедії охоплює окремі гасла перекладознавства (81 гасло). Друга частина подає історію перекладу в багатьох країнах та на окремих континентах (31 стаття). Але це радше нагромадження фактів, а не осмислена історія розвитку та еволюції перекладацьких шкіл і напрямів (деякою мірою, у зв’язку зі зміною художніх методів в оригінальній літературі), конкретних етапів історії перекладацького мистецтва тощо. Адже якщо історія оригінальної літератури – це передусім історія стилів, то й історія художнього перекладу – це насамперед історія перекладацьких стилів (жанрів), перекладацьких стратегій.

Г. Кочур – автор широкомасштабних досліджень з ґрунтовними, виваженими оцінками та багатьох статей для “Української Літературної Енциклопедії”. Перекладознавчі та літературознавчі статті Г. Кочура одні з перших в Україні ознайомили сучасний читацький загал із перекладацьким доробком П. Куліша, М. Зерова, В. Підмогильного, Юрія Клена, Т. Осьмачки та ін. “Я маю зухвальство вважати себе не тільки перекладачем, а ще почасти й істориком та теоретиком перекладу”, – справедливо писав Г. Кочур 1992 р. [9, с. 171].

Усі праці дослідника надзвичайно багаті на абсолютно точний фактаж і постійні посилення на майже недоступні першоджерела. Г. Кочур всебічно досліджував творчість античних письменників та історію рецепції їхніх творів в Україні (“Античные литературы в украинских переводах”), зокрема Езопа (“Езоп українською мовою”), Менандра (“Вперше в Радянському Союзі”), Вергілія (“Літературна доля Вергілія”), Арістофана (“Арістофанів сміх”). Науковець глибоко вивчав історію українських перекладів з французької літератури (“Про новітню французьку поезію”, “Етапи розвитку”), рецепцію творчості Данте і Шекспіра в Україні (“Данте в украинской литературе”, “Шекспир на Украине”). В окремих працях Г. Кочур подає стисло історію українського художнього перекладу (“Здобутки і перспективи”), характеризує тих чи інших перекладачів у хронологічному порядку, починаючи від М. Зерова до М. Лукаша (“Майстри перекладу”). Деякі розвідки присвячено, зокрема, П. Филиповичу (“З неопублікованих перекладів Филиповича”, “З перекладів Павла Филиповича”), М. Драй-Хмарі (“Рік Михайла Драй-Хмари”, “З французької класики”), С. Дроб’язку (“Триватиме любов”), М. Лукашеві (“Феномен Миколи Лукаша”, “Із спадщини Миколи Лукаша”), В. Мисику (“Кілька уваг про Василя Мисика та його переклад “Ромео і Джульєтти”; “Перші кроки”), М. Рильському (“Верленове “Мистецтво поетичне”, “З перекладів Максима Рильського”, “З останніх перекладів Максима

Рильського”). Чимало допоміг Г. Кочур (разом з Є. Дейч) у коментуванні епістолярію М. Рильського для поетового двадцятитомника.

Чималий доробок Майстра як дослідника і популяризатора творчості М. Зерова. Ще на засланецьких шляхах у Г. Кочура визрів намір: якщо повернеться до рідного краю, то намагатиметься вирвати з непам'яті найперше М. Зерова. Свого слова Г. Кочур дотримав, ставши автором першої в післявоєнній періодиці України статті про М. Зерова – “Учений, перекладач, поет” [11]. 1966 р., уже після смерті М. Рильського, вийшов однотомник М. Зерова, в якому редакція та вступна стаття належали М. Рильському, а примітки – Г. Кочуру та В. Петрову [7]. 1990 р. видавництво “Дніпро” опублікувало двотомник М. Зерова, де його поетичний, перекладацький, літературознавчий та історико-літературний доробок уперше представлено порівняно цілісно [8]. Ініціатором цього видання та його упорядником (разом з Д. Павличком) був Г. Кочур. Він по суті підготував двотомник до друку. Впродовж 1960-1990-х рр. дослідник опублікував чимало статей про М. Зерова: “Про переклади Миколи Зерова”, “Микола Зеров: До 75-річчя з дня народження”, “Шлях Миколи Зерова до поезії”, “З недрукованих поезій”, “Зеров і Словацький”, “Но вспомнишь ли у новых берегов...”, “Гроно п'ятірне витримки соловецької: До 100-річчя з дня народження Миколи Зерова”.

Поступово колосальний доробок Майстра входить у наше науково-літературне буття. Цьому сприяє, зокрема, утворений у його ірпінському будинку Літературний музей Григорія Кочура, що функціонує (на засадах приватної власності) завдяки подвижництву його дітей – Андрія Григоровича та його дружини Марії Леонідівни – від січня 1997 р. Головна мета Музею – зберігати й раціонально використовувати рідкісну бібліотеку, архів, зокрема унікальне листування Г. Кочура, що сприяє впровадженню до наукового обігу матеріалів про літературні та мистецькі процеси в Україні в 50-90-х рр. ХХ ст.

Становлення Кочурознавства як окремої філологічної галузі, сприяє також те, що університети України вишколюють молодих перекладачів та перекладознавців, що присвячують свої дослідження історії українського художнього перекладу. Є вже певні досягнення у фаховому вивченні творчості Г. Кочура, його перекладознавчих принципів, його методів відтворення доміант оригіналу, загалом, детального та вдумливого аналізу перекладацької поетики Майстра, його розуміння засад дослідження історії українського художнього перекладу

Постановою Секретаріату Співки письменників України 14 липня 1998 р. створено Оргкомітет на пошанування 90-річчя Г. Кочура. З нагоди 90-річчя та 95-річчя Майстра, у листопаді та грудні 1998 та 2003 рр. (відповідно), урочисті академії відбулися у Києві, Львові, Сімферополі, Полтаві та інших містах України. Ще раніше, у грудні 1993 р., Львівський університет організував першу в історії Кочурознавчу конференцію за участю дослідників Києва, Львова, Дрогобича. За ініціативи НТШ, 1997 р. матеріали конференції вийшли окремою збіркою під заголовком “Проблеми літературознавства і художнього перекладу”. У листопаді-грудні 1998 р. у Науковій бібліотеці Львівського державного (з осені 1999 р. – національного) університету імені Івана Франка функціонувала виставка, присвячена життю та творчості Григорія Порфирівича. 1999 р. у біобібліографічній серії Наукової бібліотеки Франкового університету опубліковано покажчик “Григорій Кочур” [3] – перший в Україні (та чи тільки в Україні!) покажчик перекладача і перекладознавця. Покажчик містить інформацію про життєвий та творчий шлях Г. Кочура у контексті українського літературного процесу. Вагомість покажчика доводять 13 позитивних рецензій, опублікованих у фахових виданнях. 2006 р. опубліковано друге видання біобібліографічного покажчика “Григорій Кочур”. На його 760 сторінках уміщено 3505 позицій, в основному, детально коментованих [4].

Це джерелознавче видання корисне усім, хто вивчає історію художнього перекладу – і не тільки українського. Сподіваюсь, воно сприятиме підготовці багатотомного повного видання доробку Г. Кочура – достойного здобутку Кочурознавства.

“Григорій Кочур триває” – такою була назва (і суть) виступу акад. І. М. Дзюби на першому пленарному засіданні Міжнародної конференції “Григорій Кочур і український переклад”, що відбулася 29-30 жовтня 2003 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Літературному музеї Григорія Кочура в Ірпені. Конференція цілком підтвердила слушність твердження І. М. Дзюби, про що було чимало відгуків у пресі, 2004 р. матеріали конференції вийшли в світ завдяки самовідданій праці редколегії, очолюваної акад. АН ВШ України О. І. Чередниченком. Надзвичайно багато праці в це видання вклав А. Г. Кочур. На 280 сторінках розміщено статті сорока чотирьох дослідників з України (зокрема, Києва, Ірпеня, Львова, Запоріжжя, Ужгорода, Чернівців), Польщі (Варшави і Любліна), Росії (Москви). Тексти розміщено в п’яти розділах: “Особистість і творча діяльність Григорія Кочура”, “Перекладацька концепція Григорія Кочура”, “Перекладацька спадщина Григорія Кочура”, “Гамлет” В. Шекспіра в українських перекладах”, “Проблеми перекладу та підготовки перекладачів” [2].

Ухвалою Вченої ради Львівського державного університету імені Івана Франка 30 вересня 1998 р. новоутвореній (1 березня 1998 р.) кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики факультету іноземних мов присвоєно ім’я Григорія Кочура, що значно сприяє професійному та патріотичному вихованню майбутніх перекладачів і перекладознавців.

14-15 жовтня 2005 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка проведено Всеукраїнську наукову конференцію “Григорій Кочур в контексті української культури другої половини ХХ віку”. Організаторами цього заходу були кафедра перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Франкового університету й Літературний музей Григорія Кочура в Ірпені. У конференції взяло участь чимало відомих філологів, зокрема дослідників творчості Григорія Кочура. Під час конференції працювало п’ять секцій: перекладацький доробок Григорія Кочура; Григорій Кочур як культуролог і перекладознавець; загальнотеоретичні проблеми перекладу; історія українського художнього перекладу; лінгвостилістичні проблеми перекладу. Проведено також два пленарні засідання. 17 березня 2008 року представлено науково-літературній громадськості Львова збірку матеріалів цієї конференції.

29 січня 2008 р. опубліковано Указ Президента України Віктора Андрійовича Ющенка (№ 60/2008) “Про відзначення сторіччя від дня народження Григорія Кочура”.

Термін Кочурознавство поступово входить в наше літературне буття, так би мовити, набуває прав наукового громадянства. Доробок Г. Кочура як перекладача, автора оригінальних поезій, перекладознавця, культуролога дає на це повні підстави.

Чи ж достатньо вивчено, опрацьовано цей доробок? Якщо до 90-х років майже нічого не зроблено, то поступ усе-таки значний. Досить використати дані двох біобібліографічних покажчиків Г. Кочура, щоб переконатися в цьому.

Які ж найневідкладніші завдання в ділянці Кочурознавства?

Найперше нам треба усвідомити, що Г. Кочур – **великий поет і мислитель та що в основі всієї його діяльності лежить українство як феномен**. Саме на основі такого визначення слід проводити наукові пошуки. Найвагоміше – напевно: ще не весь доробок Майстра відомий нам. Так, донедавна було відомо, що до арешту 1943 р. Г. Кочур опублікував тільки дві статті: про П. Верлена (18 липня 1942 р.) та про майстерні Полтавщини (16 серпня 1942 р.) у газеті “Голос Полтавщини”, що виходила в Полтаві під час фашистської окупації (1941-1943), редактором якої був

Г. Ващенко. Наприкінці січня 2008 р. ще одну статтю в цій же газеті віднайшла студентка третього курсу кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Мар'яна Єдинак. З великими труднощами, завдяки керівництву Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, поталанило знайти окремі номери газети "Голос Полтавщини" у Львові. Працюючи з ними, студентка натрапила на дотепер невідому статтю Г. Кочура, датовану 28 травня 1942 року. Новознайдена стаття дуже цікава. Г. Кочур присвячує їй 15-річчю від дня смерті Марка Черемшини (27 квітня 1927 року), стисло характеризує творчість письменника (як поєднання фольклорних засобів з вершинами літературної техніки імпресіоністів), проводить певні паралелі з творчістю В. Стефаника й Л. Мартовича та детальніше зупиняється на художньому мовленні письменника з посиланням на окремі вислови М. Зерова, що написав вступні нариси до збірок Марка Черемшини "Село вигибає" та "Вибрані твори". Навівши цитату із статті М. Зерова ("В мові Марка Черемшини міститься щонайменше половина його мистецького чару"), Г. Кочур зазначає: "Йому (Марку Черемшині. – Р. 3.) радили покинути діалект, щоб зробити свої твори приступнішими для читача. Фальшиві поради! Не письменникові слід спрощувати свою мову, нагинаючись до рівня читача, а читачеві вивчати всі скарби нашої мови в творах найкращих майстрів літератури". До речі, у статті подано і такий цікавий – з погляду перекладознавства – факт: Марко Черемшина перекладав повісті угорського прозаїка Коломана Міксата верховинською говіркою і звучали переклади блискуче. Не віриться, що статтю опубліковано в грізні роки війни, коли "від крові хижіла земля" (В. Симоненко), але ж, якщо читач задумається глибше, то зрозуміє наскільки важливо було в ті грізні роки утверджувати соборність мови української, а, отже, і народу українського. Очевидно, пишучи цю статтю, автор не знав ще про Сандормох, про долю свого вчителя – М. Зерова. Віднайдена стаття не лише розширює уявлення про тематику Кочура-літературознавця, а й є першою його публікацією – з дотепер відомих.

Передусім, варто продовжувати дослідження перекладацьких засад, перекладацької стратегії Г. Кочура та інших Майстрів, його попередників, сучасників і послідовників. Блискучий зразок такого дослідження – нарис А. Содомори про українські переклади Верленової "Осінньої пісні" [16]. Дуже корисно, якби над перекладами працювали, якби їх досліджували іноземці, з чийх рідних мов перекладав Григорій Порфірович. У цій галузі домоглися ми певних звершень, зокрема маю на оці пошуки Віри Річ щодо майстерності Г. Кочура – перекладача Шекспірового "Гамлета". Дуже бажано, щоб Кочурознавство вийшло за межі України. Це – нелегко, та все ж можливо і необхідно.

Наприкінці 2008 р. побачили світ два томи критичних праць Майстра. Відповідно коментовані, вони стануть вагомим набутком теорії та історії українського художнього перекладу і протистоятимуть тим невігласам, які намагаються ствердити, що й перекладацької школи в Україні ніколи не було, і успіхи нашого перекладацтва в найкращих випадках спорадичні. Адже найлегше подолати той нарід, якого вдалося помаленьку переконати, що в його культурі нічого й не існувало. Статті Г. Кочура довго слугуватимуть зразками перекладознавчої критики, що належить до найвагоміших і найменш випрацьованих жанрів. Тепер, коли так часто замість перекладів з'являються низькопробні трансляторії (на зразок "Гамлета" у т. зв. перекладі Ю. Андруховича) або таки перекрадання (Шклярева версія "Декамерона"), потреба в дійовій критиці – величезна.

Необхідно заглиблюватися в окремі теоретичні проблеми, хоча б щодо жанрів віршового та прозового перекладів. У нас, приміром, устійнився погляд, що *переспів* – це щось менш дозріле, ніж переклад. Але, мабуть, це далеко не так, бо необхідно враховувати і своєрідності перекладуваного матеріалу, і свого читача. Наприклад,

серед Лукашевих шедеврів – чимало переспівів, хоча б “Осіння пісня” П. Верлена. Або ж проф. В. Коптілов назвав свого “Трістана та Ізольду” (уривки опубліковано в “Зарубіжній літературі” за 2000 р., ч. 23, увесь переклад – окремою книжкою у видавництві “Либідь” 2004 р.) переспівом, оскільки де-не-де вважав доречним видозмінити для сучасного українського читача давньофранцузьку легенду останньої третини XII ст. А до якої категорії віднести Лермонтовський “Парус” в українській версії – версії абсолютно блискучій – П. Тичини? Роздуми викликає і Франків “Лис Микита”.

Дуже цікава також тема про західноєвропейські неримовані переклади української римованої поезії у світлі теоретичних настанов Г. Кочура. Роздуми виникають, коли читаємо білінгвальну антологію “Сто літ юності”, вірші Ліни Костенко в перекладах М. Найдана або ж перший випуск довгоочікуваного журналу “Ukrainian literature” [22], редактор якого – відомий канадський україніст проф. М. Тарнавський. Українську віршову поезію у цьому журналі представляють переклади творів Т. Шевченка (авторства М. Найдана) й П. Тичини (авторства Т. Кознарського та М. Базюк). Отут виникає проблема множинності перекладів. Починаючи з 1880 р., Шевченків “Заповіт” перекладено англійською мовою 22 рази, серед перекладачів – такі майстри, як Е.-Л. Войнич, В. Річ, Джон Вір та ін. То ж чи доречно англomовним читачам представляти “Заповіт” лише в перекладі М. Найдана вільним віршем, не згадуючи ні словом (зокрема в передмові М. Тарнавського) про інші переклади, що відтворюють поетику оригіналу?! Звичайно, перекладати вільним віршем значно легше, але вільний вірш часто усуває з перекладів саму поезію.

Упроваджуючи нові форми, поет-перекладач може розраховувати на успіх лише тоді, коли загальний рівень його національної поезії такий, що новаторство уже може прищепитися, тобто вийти із стадії експерименту і стати не оказійним, а узувальним. У випадку з англomовними та німецькомовними перекладами української поезії справа полегшується тим, що відповідні поетики пройшли вже стадію римованої поезії, і читачі не могли зовсім забути її – це б значило позбутися свого літературного досвіду. Невже вони ніколи не відкривають томика Дж. Г. Байрона чи Г. В. Лонгфелло? Нам твердять, що так і мусить бути, бо англomовні та німецькомовні читачі не сприймають уже римованої поезії, але, на думку багатьох українських дослідників, узагальнення такого методу веде до обкрадання, зубожіння української поезії.

Вимагає опрацювання тема “Григорій Кочур: творчість за ґратами” як складова теми “Приречені мовчати – не мовчали (Українське художнє слово на каторзі)”. Очевидно, слід великим накладом перевидати “Інтинський зошит”. Адже це видання давно вже стало бібліографічним раритетом. Буває, що вірші Григорія Порфирівича з цієї збірки передруковують як вірші невідомого автора, як це трапилося з віршами “Каприз сентиментальний” і “Ненаписаний вірш” (“Чи сум хазяйнує в серці...”) у книзі “На шляхах до волі” [19, с. 352-353] Б. Христинича. Для дослідження еволюції перекладацької думки в Україні корисно було б зіставити перекладацькі погляди І. Франка, Б. Лепкого, М. Зерова, О. Фінкеля, М. Рильського, Г. Кочура.

Тема “Григорій Кочур як культуролог” – це цікаве пошукове поле. Щодо мистецтвознавчих інтересів Г. Кочура, то тут є значні напрацювання в О. М. Петрової [15]. Стосовно музичних зацікавлень Г. Кочура, то проблема ця ще зовсім недосліджена. А Майстер дуже любив музику, зокрема симфонічну, не пропускав жодного концерту по телебаченню, досить часто відвідував концерти органної та камерної музики в Києві. “Я думаю, – писала Ірина Михайлівна в листі до Н. В. Суровцової 15 березня 1981 р., – музика дає Григорію Порфирівичу спочинок і може надихає в поетичних справах” [6, л. 3].



Г. Кочур як надзвичайна мовленнєва особистість вимагає глибокого дослідження. Ще одна річ не терпить відкладання – це спогади про Григорія Кочура. Адже людська пам'ять – продовження земних днів кожного. На жаль, так багато людей, рідних Григорію Порфіровичу, дуже близьких йому, переступили межу вічності. Не напишуть уже нічого ні М. Рильський, ні М. Бажан, ні М. Лукаш, ні М. Москаленко, ні Д. Паламарчук, ні А. Перепада, ані І. Стещенко. А скільки цікавих для нашої культури, важливих подій відбувалося за участі Г. Кочура та І. Стещенко у її київській господі, які цікаві теми тут обговорювалося (на вул. Пушкінській, 20)! Спогади – загалом справа дуже складна. У наш час шириться мода на спогади, що грубо зачіпають глибини душі, так, нібито талановиті люди великої душі не мають жодного права на будь-яку інтимність, на будь-яку таємницю. Треба бути обережним, щоб, бува, не захопитися собою й не забути про того, про кого слід писати. І щоб не вдаватися до чарівної сили фантазії.

Дуже доречно опублікувати хоча б вибраний епістолярій Г. Кочура. Він був блискучим майстром епістолярного жанру. Здається, на жаль, одним з останніх майстрів цього жанру, якому такої непоправної шкоди завдає комп'ютерна пошта. Як стверджує дослідниця Кочурового епістолярію О. Братаніч, Майстер залишив по собі понад 10 000 листів. На різноманітних сторінках зшиткового паперу (справжній листовий папір був розкішно) своїм особливим (таким рідним!) почерком мережив Григорій Порфірович листи до численних друзів, учнів, рідних. Писав, коли вважав своїм обов'язком передати певні відомості, спогади про давніші події, коли висловлював свої поради чи то початківцям, чи досвідченим авторам. Завжди, коли (укотре вже!) перечитую листи Григорія Порфіровича до мене (а таких скарбів маю чимало), щемким болем пронизує думка, що вже ніколи, таки ніколи не прийде новий мережаний лист з Ірпеня...

Мрією мрій було б опублікувати "Третє відлуння" як, так би мовити, різномовну білінгву з відповідним коментарем та портретами авторів оригіналів. А також – білінгву Шекспірових "Гамлетів" – в оригіналі та в усіх українських перекладах від 1865 до 2000 (П. Свенціцького, Ю. О. Федьковича, П. Куліша, М. Старицького – у двох редакціях, Г. Хоткевича, Юрія Клена, Л. Гребінки, Г. Кочура, М. Рудницького, Ю. Андруховича, О. Грязнова та ін.). Це був би чудовий перекладознавчий посібник!

Доречно опрацювати мову перекладів та оригінальних творів Г. Кочура, передусім, з позиції інтертекстуальності. Майстер був рідкісним знавцем тонкощів нашої мови. Аналізуючи чужі статті, виправляючи їх, він часто писав свої коментарі. Переглядаючи, приміром, листування В. Вовк і Г. Кочура, натрапляю на такі пояснення (у листі до В. Вовк від 18 липня 1966 р.): "Ви пишете: "Вітер дме пісок". Але ж "дме" – дія, що не переходить на якийсь інший об'єкт. Вітер дме – і все. Він жене або здуває пісок, але "дме пісок" – так не кажуть". І в цьому ж листі: "У Вас "долоні з негоди порепані". Негода –це тільки атмосферне явище, погана погода. Від неї руки не репаються" [5, л. 4-5]. На матеріалі епістолярію Г. Кочура можна укласти збірку "Нотатки мовознавця", яка була б дуже доречна для усіх працівників пера. Не забуваймо, що Г. Кочур був обізнаний з працями та підручниками українських мовознавців 20-х – раннях 30-х років – В. Ганцова, О. Курило, С. Смеречинського, О. Синявського. Говорячи про Добу Розстріляного Відродження, ми звичайно наголошуємо на поетах і письменниках і забуваємо про українських мовознавців, кодифікаторів української мови, установлювачів її норм. Вони також належать до убієнних у цю добу. Своїми нарисами, мабуть, найкраще вшанував їх Ю. Шевельов [20].

Дуже цікава тема "Григорій Кочур і шістдесятники", яку можна сформулювати й по-іншому: "Григорій Кочур як шістдесятник" Щоб її повністю осмислити треба зібрати великий фактаж, і зі збором фактажу слід поспішати.

Настав час для написання монографії “Григорій Кочур як культуролог, перекладач та перекладознавець у контексті українського літературного процесу другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.”

1. Гординський С. Французькі поети українською мовою. До перекладів М. Терещенка, М. Рильського, Г. Кочура і М. Лукаша // Гординський С. На переломі епох: Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади. – Львів, 2004. (Серія „Ad fontes – До джерел”).
2. Григорій Кочур і український переклад: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ-Ірпінь, 27-29 жовтня 2003 р. – К.; 2004.
3. Григорій Кочур: Бібліогр. покажч. / Укладачі: Г. Домбровська, З. Домбровська; Наук. ред., автор передмови Р. Зорівчак. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, – 1999. (Українська біобібліографія. Нова серія. Чис. 2).
4. Григорій Кочур: Біобібліогр. покажч.: У 2 ч. / Уклад.: Г. Домбровська, З. Домбровська; Наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак. 2-е вид., доопрац. і допов.. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. (Українська біобібліографія. Нова серія. Чис. 21, ч. 1; ч. 2).
5. Григорій Кочур. Листи до Віри Вовк 1965–1998. Машинопис. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 1212, оп. 1, спр. 241.
6. Григорій Кочур. Листи до Надії Суровцової 1973–1982. – Машинопис. – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 302, оп. 1, спр. 86.
7. Зеров М. Вибране / Упорядкув. С. Ф. Зерової; Ред. і вступ. ст. М. Рильського. Прим. Г. П. Кочура і В. П. Петрова. – К., 1966.
8. Зеров М. К. Твори: У 2 т. / Упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. К., 1990. Т. 1-2.
9. [Відповіді на запитання з анкети редколегії збірника “Теорія і практика перекладу” для перекладачів] // Теорія і практика перекладу. 1991. – К. 1992. Вип. 18.
10. Кочур Г. П. Інтинський зошит: Вірші 1945-1953 років. – К.: Молодь, 1989..
11. Кочур Г. Учений, перекладач, поет // Вечірній Київ. 1963. 1 квіт..
12. Кочур Г. Феномен Миколи Лукаша (19. XII. 1919 – 29. VIII. 1988) // Сучасність. 1989. Ч. 2.
13. Москаленко М. Микола Зеров: Доля і доробок // Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М. Сулима; Післям. М. Москаленка. – К. 2002.
14. Новикова М. Перекладацький світ Григорія Кочура // Кочур Г. П. Друге віддуння: Переклади. – К., 1991.
15. Петрова О. М. Європейські та вітчизняні художники в бібліотеці та в свідомості Григорія Кочура // Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку; Мат. Всеукраїнської наук. конф. (Львів, 14-15 жовтня 2005 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007.
16. Содомора А. Самотній голос першої скрипки осені // Содомора А. Студії одного вірша. – Львів: Літопис; Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
17. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націтворенням. – К., 2006.
18. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1976-1986. Т. 1-50.
19. Христинич Б. На шляхах до волі. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004.
20. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. – К., 2002.
21. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by M. Baker. – New York, 2001. XIX.
22. Ukrainian literature: A journal of translation. 2004. Vol. 1.
23. Zujewskyj O. The boundaries of transformational translation. В кн.: Зуєвський О. “Я входжу в храм...”: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до бібліографії / Упоряд. Н. Казакова; НаУКМА. – К., 2007.

**HRYHORIY KOCHUR STUDIES:  
THE FOUNDATION AND PERSPECTIVES**

**Roksolana Zorivchak**

In Ukraine, artistic translation is seen as a powerful vehicle for advancing national culture, and a testimony to the fact that it richly deserves a place among other cultures of the world. Hryhoriy Kochur (1908 – 1994), a translator and Cultural Studies scholar, is a most remarkable figure that stands out on the horizon of Ukrainian artistic translation. His literary legacy boasts translations from as many as thirty-three literatures. Chronologically, it spans twenty-seven centuries starting with the first translations from Archilochus (7<sup>th</sup> c. BC). Geographically, it spans four continents: Europe, Asia, North and South America. His translations are unique in that they reveal unparalleled craftsmanship in rendering world's poetry into Ukrainian. His activities in a number of spheres of the Ukrainian life deserve many-sided in-depth studies which may be shaped as Kochur Studies. The paper focuses on these issues and outlines the most important tasks in introducing Kochur's contribution to the history of world culture.

*Key words:* translation, culture, literary and translation studies, Kochur studies